

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Александрова Анастасія Юріївна

УДК 343.343.5

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ
ВІД ПРИЗОВУ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, доцент
Шаблистий Володимир Вікторович,
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки фахівців
для органів досудового розслідування.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент,
Яценко Андрій Миколайович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1;

кандидат юридичних наук, доцент
Козич Ігор Васильович,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника,
доцент кафедри кримінального права
Навчально-наукового Юридичного інституту.

Захист відбудеться 25 травня 2018 р. о 09.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.727.04 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26.

Автореферат розіслано 23 квітня 2018 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

А. М. Кучук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конституція України у ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Ніхто з громадян України за всі роки незалежності не міг собі уявити, що таке положення Основного Закону стане надактуальним вже на протязі п'яти років з початку російської військової агресії проти України. Фактичний стан неоголошеної війни зумовив перегляд всіх сфер суспільного розвитку та їх правового забезпечення, в тому числі правового забезпечення охорони найважливіших суспільних відносин, а також запобігання тим злочинам, про можливість вчинення яких у мирний час ніхто навіть не задумувався.

До одного з них належить ст. 336 КК України «Ухилення від призову за мобілізацією», яка до 2014 року жодного разу не була застосована.

Згідно з даними Генеральної прокуратури України, протягом 2014 р. відкрито 676 кримінальних проваджень за ст. 336 КК України, з яких вручено повідомлення про підозру 290 особам; протягом 2015 р. – 2252, з яких вручено повідомлення про підозру 1228 особам; протягом 2016 р. – 673, з яких вручено повідомлення про підозру 356 особам, протягом 2017 р. – 123, з яких вручено повідомлення про підозру 74 особам.

За офіційними даними ДСА України, протягом 2014 року за вчинення злочину, передбаченого ст. 336 КК України, засуджено 139 осіб; за 2015 рік – 935 осіб; за 2016 рік – 220 осіб; за 2017 рік – лише 45 осіб.

Слідча, прокурорська та судова практики застосування ст. 336 КК України характеризуються досить неоднозначними тенденціями. Результати інтерв'ювання працівників Національної поліції України та військових комісаріатів свідчать про небажання застосовувати ст. 336 КК України через її недовіру у забезпеченні обороноздатності країни.

Методологічною основою дисертації стали праці таких вітчизняних вчених-криміналістів як П.П. Андрушко, В.В. Антипов, В.І. Антипов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.М. Бурдін, О.С. Володавська, В.К. Грищук, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров, І.В. Козич, І.М. Копотун, С.П. Кучевська, О.М. Литвинов, Т.Є. Леоненко, І.І. Митрофанов, А.А. Музика, В.А. Мисливий, В.О. Навроцький, О.О. Пашенко, М.І. Панов, Є.О. Письменський, О.П. Рябчинська, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, Є.В. Фесенко, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, С.С. Яценко, Н.М. Ярмиш, А.М. Яценко та ін.

Праці цих та інших вчених стали підґрунтям для дослідження питань кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією, оскільки сучасний стан наукової розробленості проблеми характеризується наявністю окремих фрагментарних публікацій та науково-практичних роз'яснень щодо особливостей застосування ст. 336 КК України.

Разом з тим, загроза повномасштабного військового вторгнення з боку РФ, наявність проблем у застосуванні ст. 336 КК України, недостатня теоретична розробленість проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ відповідно до: Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; п. 3.11 Плану проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ на 2018 р., схваленого вченою радою цього навчального закладу (протокол № 3 від 23.11.2017 р.); Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 та Концепції створення державної системи захисту критичної інфраструктури, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 1009-р.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є наукове обґрунтування кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією, створення на цій основі удосконаленої конструкції ст. 336 КК України та розробка рекомендацій з вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *задачі*:

- дослідити витоки та сучасний стан кримінально-правового забезпечення охорони призову за мобілізацією;
- розкрити соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією;
- визначити об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 336 КК України;
- охарактеризувати об'єктивну сторону складу ухилення від призову за мобілізацією;
- встановити ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 336 КК України та сформулювати кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє ухилення від призову за мобілізацією;
- дослідити суб'єктивну сторону складу ухилення від призову за мобілізацією;
- розкрити форми реалізації кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 336 КК України;
- проаналізувати досвід зарубіжних держав щодо кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни та окреслити можливі напрямки його запозичення;
- створити удосконалену конструкцію ст. 336 КК України та розробити

рекомендації з вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

Предмет дослідження – кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією.

Методи дослідження. У процесі написання дисертації використано такі методи: *діалектичний метод* – при дослідженні питань кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни взятих у сукупності з іншими галузями права та законодавства (у всіх розділах); *метод історико-правового аналізу* – дослідження витоків та сучасного стану кримінально-правового забезпечення охорони призову за мобілізацією (підрозділ 1.1); *юридично-технічний метод* – використано під час проведення кримінально-правового аналізу ухилення від призову за мобілізацією, а також під час встановлення форм реалізації кримінальної відповідальності за цей злочин (розділи 2 та 3); *метод системного аналізу* – при розробці рекомендацій щодо вдосконалення практики застосування ст. 336 КК України (розділ 2); *порівняльно-правовий метод* – під час вивчення досвіду зарубіжних держав щодо кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни та окреслення можливих напрямків його запозичення (підрозділ 3.2); *метод правового моделювання* – при створенні удосконаленої конструкції ст. 336 КК України (у всіх розділах); *статистичні методи* – для збору, вивчення та підтвердження або спростування розроблених теоретичних положень (розділи 2 та 3).

Емпіричну базу дисертації становлять: статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо кількості відкритих кримінальних проваджень та вручених повідомлень про підозру за ст. 336 КК України, ДСА України щодо кількості засуджених осіб за вчинення злочину, передбаченого ст. 336 КК України за 2014-2017 роки; результати вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень (395 копій обвинувальних вироків, постанов та ухвал про звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 336 КК України; інтерв'ювання близько 1978 працівників Національної поліції України (слідчих, оперуповноважених, дільничних офіцерів поліції та патрульних), які проходили курси підвищення кваліфікації та спеціалізації у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ протягом 2015-2018 років та в цілому представляють всю країну; анкетування 43 працівників військових комісаріатів Дніпропетровської та Запорізької областей.

Наукова новизна одержаних результатів. Дослідження кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією є першим в науці кримінального права. Враховуючи це, сформульовані наступні положення:

вперше:

– доведено, якість кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни напряму залежить від її «військового досвіду»:

наявність протягом певного історичного періоду розвитку військових оборонних та/або наступальних дій чи діючого збройного конфлікту позитивно впливає на норми кримінального закону, що були застосовані у цей час;

– запропоновано визначати об'єкт ухилення від призову за мобілізацією у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні – суспільні відносини у сфері планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативного-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу (згідно з поняттям «мобілізація», визначеного законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»); у вузькому значенні – встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави (згідно з Указом Президента України «Про часткову мобілізацію» від 14.01.2015 року);

– сформульовано кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє ухилення від призову за мобілізацією: це, як правило, військовозобов'язана законослухняна особа чоловічої статі у віці від 18-ти до 35-ти років, яка має або професійно-технічну або середню освіту, є представником робітних професій або будучи працездатною, ніде не працює, та не навчається, злочин вчинила вперше та характеризується позитивним відношення до закону та держави, проте не бажає виконувати обов'язок по обороні держави;

– пропонується доповнити диспозицію ст. 336 КК України частиною 2 щодо ухилення від призову за мобілізацією, вчиненого військовослужбовцем або під час воєнного стану; санкції частини 1 доповнити покараннями у вигляді штрафу, громадських робіт та арешту, частини 2 – обмеження волі;

– обґрунтовано доцільність доповнення ст. 336 КК України частиною 3, що передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності та ст. 26 закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» частиною 3 щодо обов'язкової умови при такому звільненні як повернення коштів, що витрачені правоохоронними органами, військовими комісаріатами та судом на всіх стадіях кримінального провадження;

удосконалено:

– положення щодо безпідставності тверджень окремих науковців та громадських діячів про незаконність чотирьох хвиль часткових мобілізацій, оголошених указами Президента України і, як наслідок, неправомірного застосування ст. 336 КК України – наявні колізії та прогалини правового регулювання у цій сфері запропоновано вирішувати на підставі конституційного принципу верховенства права як основоположного для

здійснення правосуддя в Україні;

- положення науки кримінального права щодо необхідності врахування історичного досвіду правового регулювання суспільних відносин під час розробки та прийняття нових кримінальних законів;

дістало подальший розвиток:

- твердження про те, що ухилення від призову за мобілізацією може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності;

- доктринальне положення про критерії відмежування ухилення від призову за мобілізацією від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень в першу чергу за суб'єктом злочину.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені пропозиції та висновки можна використати у:

- у *правотворчості* – для удосконалення чинного законодавства у сфері обороноздатності країни та її кримінально-правового забезпечення;

- у *правозастосовній діяльності* – для удосконалення діяльності Національної поліції України та військових комісаріатів;

- у *науковій роботі* – під час наступних дослідження проблем кримінально-правового забезпечення обороноздатності країни (акт впровадження в наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 26 лютого 2018 року);

- у *навчальному процесі* – для здобувачів вищої освіти під час вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Актуальні проблеми кримінального права», «Кваліфікація злочинів, підслідних Національній поліції» (акт впровадження в освітній процес Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 26 лютого 2018 року).

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та їх аргументація, рекомендації практичного характеру з удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування обговорені на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, що містяться в дисертації, доповідалися та обговорювалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях семінарах та круглих столах: «Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності» (м. Одеса, 13 листопада 2015 р.; 24 листопада 2017 р.); «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи» (м. Дніпро, 10 черв. 2016 р.); «Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України» (м. Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.); «Актуальні питання протидії злочинності у сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Дніпро, 15 берез. 2018 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 10 працях, 4 з яких – статті, що опубліковані у виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук (одна з яких у журналі, що індексується міжнародною реферативною

базою даних Index Copernicus (Республіка Польща)), 1 – у зарубіжному періодичному науковому журналі за профілем дисертації (Республіка Молдова), 5 – тези виступів на науково-практичних заходах.

Структура роботи. Дисертація складається зі змісту, переліку умовних скорочень, трьох розділів, що вміщують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 208 сторінок, з яких основного тексту – 167 сторінок. Перелік використаних джерел (197 найменувань) займає 21 сторінку, 5 додатків – 8 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** наведено дані щодо актуальності теми, її зв'язку з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та задачі, визначено об'єкт і предмет дослідження, охарактеризовано методи, використані в дисертації, сформульовано наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення, вказано на апробацію та публікації результатів дослідження, структуру і обсяг роботи.

Розділ 1 «Історико-правовий розвиток та соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією» містить два підрозділи.

У підрозділі 1.1 *«Витоки та сучасний стан кримінально-правового забезпечення охорони призову за мобілізацією»* констатовано, що з появою певних суспільних утворень виникали потреба їх військового захисту, а тому і військове законодавство є одним із найдавніших. Його історико-правовий аналіз проведено шляхом вивчення конкретних джерел права, що діяли на території сучасної України, а також праць учених-криміналістів різних історичних епох до XXI століття включно.

У Зводі кримінальних законів 1741 року вперше закріплено поняття «ухилення», яке надалі трансформувалося в ухилення від відбування певних встановлених повинностей, в тому числі служби в армії. Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року регулювало в основному питання забезпечення призову на строкову рекрутську службу. Кримінальне уложення 1903 року передбачало досить розвинену систему норм про забезпечення призову та мобілізації, що стало основою перших радянських кримінальних законів.

Здобувач доводить, що вітчизняний законодавець 2001 року знехтував значним історико-правовим досвідом забезпечення призову та мобілізації української держави та просто переніс ст. 73 КК УРСР 1960 року в КК України 2001 року. Зокрема, відстрочка виконання вироку мобілізованим при умові направлення їх на службу та можливість «заслужити виправдання» діяла фактично декілька століть.

Констатовано, що сучасний стан проблеми характеризується епізодичними публікаціями знову ж таки після російської військової агресії

2014 року та намаганнями науково обґрунтувати незаконність мобілізації.

У підрозділі 1.2 «Підстави та принципи криміналізації ухилення від призову за мобілізацією» підтримано О.О. Пащенко щодо доцільності розгляду в першу чергу таких кримінологічних факторів криміналізації суспільно небезпечних діянь: серйозний ступень суспільної небезпечності діянь, їх відносна поширеність, неможливість успішної боротьби з ними за допомогою інших заходів.

У контексті суспільної небезпеки як фактору криміналізації ухилення від призову за мобілізацією здобувач вказує на загрозу заподіяння шкоди людині, суспільству та державі (підтримано критичну точку зору В.М. Трубникова, П.Л. Фріса, В.В. Шаблістого та ін. щодо категорії «суспільна небезпека»). Кримінальне право спирається на об'єктивний факт, що має загальне значення – реальна відкрита військова агресія; конституційний обов'язок захищати свою країну; без належної укомплектованості військових формувань обороноздатність неможлива. Є відповідна нормативно-правова база, що змінила соціальну ситуацію в Україні – чотири часткові хвилі мобілізацій відбувались у межах правового поля (укази Президента України, схвалені Верховною Радою України), а тому буд-які спроби або обґрунтувати незаконність мобілізації, або кримінальну відповідальність за ухилення від неї, є нікчемними.

Встановлено, що кримінологічний фактор криміналізації відносною поширеності ухилення від призову за мобілізацією має місце, та характеризується не охороною призову за мобілізацією, а забезпеченням досягнення високих показників роботи правоохоронних органів та судів.

Характеристика кримінологічного фактору криміналізації як неможливість усунути наслідки діяння без застосування заходів кримінальної репресії обґрунтовано – за незначні порушення мобілізаційного законодавства наступає адміністративна відповідальність. Ухилення від призову за мобілізацією, що оголошена через загрозу втратити українську державу, однозначно має тягти за собою кримінальну відповідальність.

Розділ 2 «Кримінально-правовий аналіз ухилення від призову за мобілізацією» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Об'єкт складу ухилення від призову за мобілізацією» здобувачем підтримано основну концепцію щодо об'єкта злочину – суспільні відносини. Встановлено основний безпосередній об'єкт складу ухилення від призову за мобілізацією та додатковий обов'язковий – встановлений порядок комплектування ЗСУ.

Структура суспільних відносин, що складають безпосередній об'єкт злочину, передбачений ст. 336 КК України, виглядає наступним чином: 1) суб'єктами суспільних відносин є: - держава в особі Президента України, який оголошує часткову чи повну мобілізацію; - Верховна рада України, яка затверджує такий указ; - конкретні посадові особи Міністерства оборони України, до службових обов'язків належить забезпечення мобілізаційних заходів;- слідчі органів досудового розслідування, прокурори та суд, які

застосовують заходи кримінальної репресії до осіб, які ухиляються від призову за мобілізацією. Останні виступають ключовими суб'єктами таких відносин. 2) предметом розглядуваних суспільних відносин виступає загроза національній безпеці у вигляді збройної агресії – виключно через неоголошену гібридну війну РФ проти України Президент України був змушений оголошувати декілька хвиль часткової мобілізації. 3) Конституція України у ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу – саме це і є суть того соціального зв'язку між окремим громадянином та державою.

У підрозділі 2.2 «Об'єктивна сторона складу ухилення від призову за мобілізацією» доводиться твердження про те, що ухилення від призову за мобілізацією, є, по перше, злочином із формальним складом, тобто він є закінченим із самого моменту початку ухилення, по-друге, він є триваючим: злочинний стан триває доти, доки «ухилянт» не припинить ухилятися за власною волею чи без такої; по-третє, може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності.

Встановлено такі найпоширенішими способами вчинення такого злочину є письмова відмова від призову за мобілізацією, або свідоме ігнорування отриманого письмового повідомлення про необхідність приступити до військової служби.

У підрозділі 2.3 «Суб'єкт ухилення від призову за мобілізацією» здобувач доводить, що військовозобов'язаний як суб'єкт злочину, передбачений ст. 336 КК України, завжди виступає учасником того суспільного відношення з приводу захисту країни, яке він розриває з середини, ухиляючись від мобілізації. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 336 КК України, може бути: 1) військовозобов'язаний громадянин України; 2) який досяг 18-річного віку. Такі додаткові характеристики відносять суб'єкта ухилення від призову за мобілізацією до спеціальних суб'єктів злочину.

Дисертантом підтримано тих вчених (В.І. Борисов, В.А. Мисливий, О.О. Пащенко та ін.), які відносять особу злочинця до кримінально-правової характеристики – на цій підставі вивчено додаткові ознаки осіб, які були засуджені за ухилення від призову за мобілізацією. Встановлено наявність засуджених військовослужбовців за такий злочин.

У підрозділі 2.4 «Суб'єктивна сторона складу ухилення від призову за мобілізацією» досліджено вину, мотив та мету злочину, передбаченого ст. 336 КК України.

Здобувач доводить, що людина, яка ухиляється від призову за мобілізацією, усвідомлює небезпечний характер свого діяння та бажає так діяти, тобто не виконувати конституційний обов'язок із захисту Батьківщини – злочин вчиняється виключно з прямим умислом.

Вивчення матеріалів практики застосування ст. 336 КК України показало, що єдиною метою ухилення від призову за мобілізацією є мета ухилитися від служби в ЗСУ або інших передбачених законом військових

формуваннях. Про це суди прямо вказують у своїх рішеннях – з метою ухилення від призову за мобілізацією.

Здобувачем виокремлено найпоширеніші мотиви вчинення ухилення від призову за мобілізацією: 1) небажанням захищати країну через невиконання керівництвом держави своїх обов'язків щодо належного рівня життя – 63 %; 2) страх перед реальною загрозою бути вбитим у ході проведення АТО – 31 %; 3) інші – 6 % (систематизувати їх важко, оскільки суди у вироків їх взагалі не зазначають).

Розділ 3 «Спеціальні питання кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Форми реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією»* дисертантом встановлено, що застосування ст. 336 КК України протягом 2014-2016 років характеризується наступним: усього осіб, вироків (постанови) щодо яких набрали законної сили у 2014 році – 148, засуджених – 139; 9 осіб, справи у відношенні яких закриті (8 – звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, 1 – у зв'язку із амністією). Реальне позбавлення волі було призначено шести особам (понад 1 рік до 2 років включно – 5, понад 2 роки до 3 років включно – 1), одній особі призначено арешт, двом – громадські роботи, трьом штраф. Кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання – 120 з випробуванням, внаслідок акта амністії – 7, призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України – п'яти особам.

Усього осіб, вироків (постанови) щодо яких набрали законної сили у 2015 році – 1015, засуджених – 935, 5 осіб виправдано, 75 осіб, справи у відношенні яких закриті (56 – звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, 16 – у зв'язку із амністією, у зв'язку із смертю – 1, з інших підстав – 2). Реальне позбавлення волі було призначено 44 особам (1 рік – 1, понад 1 рік до 2 років включно – 36, понад 2 роки до 3 років включно – 5, понад 3 роки до 5 років включно – 2), двом особам призначено обмеження волі, трьом особам – арешт, одній – виправні роботи, п'ятьом – громадські роботи, дев'ятьом – штраф. Кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання – 867 з випробуванням, внаслідок акта амністії – 4, призначено покарання за сукупністю злочинів одному засудженому, за сукупністю вироків – вісьмом, остаточно призначене покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) та із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України покарання у вигляді штрафу – одному засудженому, призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України – чотирнадцятьом особам.

Усього осіб, вироків (постанови) щодо яких набрали законної сили у 2016 році – 251, засуджених – 220 осіб, 3 осіб виправдано, 28 осіб, справи у відношенні яких закриті (17 – звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки, 6 – у зв'язку із передачею на поруки, 5 з інших підстав). Реальне позбавлення волі було призначено 8 особам (1 рік – 1, понад 1 рік до 2 років включно – 5, понад 2 роки до 3 років включно – 2), п'ятьом особам призначено штраф. Кількість засуджених осіб, яких звільнено від

покарання – 207 з випробуванням, призначено покарання за сукупністю злочинів одному засудженому, за сукупністю вироків – п'ятьом, остаточно призначене покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України) та із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України покарання у вигляді позбавлення волі понад 2 роки до 3 років включно – одному засудженому, призначено покарання із застосуванням статті 69 КК України – п'ятьом особам.

Саме ці дані стали основою законодавчих пропозицій щодо удосконалення санкції ст. 336 КК України та запровадження спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за його вчинення.

У підрозділі 3.2 «Зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення охорони призову за мобілізацією» досліджено КК Республіки Вірменія, Республіки Азербайджан, Республіки Білорусь, Грузії, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Республіки Туркменістан, Республіки Узбекистан, Естонської Республіки, Австралії, Республіки Австрія, Аргентинської Республіки, Королівства Бельгія, Республіки Болгарія, Королівства Данія, Держави Ізраїль, Королівства Іспанія, Китайської Народної Республіки, Республіки Корея (Південна Корея), Королівства Нідерланди, Королівства Норвегія, Республіки Польща, Турецької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки та Японської Держави.

Встановлено норми подібності та відмінності між КК України та зарубіжними кримінальними законами – ухилення від призову за мобілізацією є злочином у більшості країн пострадянського простору, тоді як в інших країнах поставлено під кримінально-правову охорону не сам призов за мобілізацією, а процеси, що її забезпечують. Окремі взагалі не передбачають такої норми, тоді як деякі містять норми загального характеру із чітким визначенням понять «воєнний час», «ворог» та ін. Встановлено диференціацію відповідальності залежно від способу або часу вчинення ухилення.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертаційного дослідження наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється в науковому обґрунтованні кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією, створенні на цій основі удосконаленої конструкції ст. 336 КК України та розробленні рекомендацій з вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування, а саме:

1. Дослідження витоків кримінально-правового забезпечення охорони призову за мобілізацією дозволило встановити періодизацію розвитку законодавства, що передбачало відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією:

1) етап формування правових основ (X-XV ст.) правового забезпечення

обороздатності країни. Для нього є характерним встановлення «пожиттєвої мобілізації» для певних верств населення, яке постійно мало забезпечувати як тилові потреби війська, так й живу силу.

2) етап становлення законодавства через невиконання певних повинностей, зокрема рекрутських (XVI-XVIII ст.). Цей етап характеризується виникненням норм про відповідальність за ухилення в першу чергу від військової служби;

3) етап інтенсивного розвитку законодавства про ухилення від призову за мобілізацію (XIX- перша половина XX ст.) – стан постійної військової загрози в тому числі сприяв диференціації кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією шляхом відстрочки виконання вироку, застосування альтернативних позбавленню волі покарань;

4) сучасний етап (друга половина XX ст. – по теперішній час). Характеризується неврахуванням значного досвіду правотворення у сфері забезпечення призову та мобілізації, оскільки за такий злочин передбачено безальтернативно покарання у вигляді позбавлення волі, немає кваліфікуючих ознак та ін.

Встановлено, що сучасний стан кримінально-правового забезпечення охорони призову за мобілізацією характеризується окремими епізодичними статтями або про намагання спростувати законність мобілізації та кримінальну відповідальність за ухилення від неї, або науково-практичними роз'ясненнями змісту ст. 336 КК України. У зв'язку із цим констатовано недостатність уваги збоку наукової громадськості до досліджуваної проблеми.

2. Доведено, що кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією є соціально обумовленою, оскільки відповідає таким кримінологічним факторам криміналізації суспільно небезпечних діянь як: 1)серйозний ступінь суспільної небезпечності цих діянь (навіть при критичному підході до поняття «суспільна небезпека»); 2) вони мають відносну поширеність із дуже нетиповою динамікою; 3) неможливість успішної боротьби з ухиленнями від призову за мобілізацією за допомогою інших заходів, ніж заходи кримінальної репресії.

3. Визначено об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 336 КК України – у широкому значенні ним є суспільні відносини у сфері планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а ЗСУ, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу; об'єктом складу ухилення від призову за мобілізацією у вузькому значенні є встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами порядок підтримання бойової і мобілізаційної готовності ЗСУ та інших військових формувань України на рівні, що гарантує адекватне реагування на загрози національній безпеці держави.

Додатковим обов'язковим об'єктом складу ухилення від призову за

мобілізацією є встановлений порядок комплектування ЗСУ.

4. Встановлено, що ухилення від призову за мобілізацією є злочином з формальним складом. Об'єктивну сторону його складу здебільшого утворюють письмова відмова від призову за мобілізацією, або свідоме ігнорування отриманого письмового повідомлення про необхідність приступити до військової служби.

5. Аргументовано, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 336 КК України, є спеціальним – фізична осудна людина, яка досягла вісімнадцяти річного віку та є військовозобов'язаною. Враховуючи наявність семи засуджених військовослужбовців за вчинення ухилення від призову за мобілізацією протягом 2016-2017 років, запропоновано ст. 336 КК України доповнити частиною другою, у якій передбачити кримінальну відповідальність за ті самі діяння, вчинені військовослужбовцем, оскільки такі випадки характеризуються підвищеним рівнем небезпеки та негативно впливають на стан укомплектованості військових частин, а отже і обороноздатності країни.

6. Сформульовано кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє ухилення від призову за мобілізацією: це, як правило, військовозобов'язана законослухняна особа чоловічої статі у віці до 35 років, яка має або професійно-технічну або середню освіту, є представником робітних професій або будучи працездатною, ніде не працює, та не навчається, злочин вчинила вперше та характеризується позитивним відношенням до закону та держави, проте не бажає виконувати обов'язок по обороні держави.

7. Суб'єктивна сторона ухилення від призову за мобілізацією характеризується умислом, вид умислу – прямий – особа усвідомлює небезпечний характер свого діяння і бажає так діяти; мета полягає в самому ухиленні від призову за мобілізацією; мотиви суди не встановлюють, проте найпоширенішими є нігілістичні прояви та страх бути вбитим.

8. Дослідження форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією дозволило встановити, що одного виду покарання у вигляді позбавлення волі у санкції ст. 336 КК України явно не достатньо для реалізації функцій та завдань кримінального права та досягнення цілей призначеного покарання. Обґрунтовано, що до санкції ст. 336 КК України слід внести зміни та доповнення – передбачити значний розмір штрафу (від однієї до п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян) та передбачити громадські роботи. Альтернативою позбавленню волі на строк до п'яти років має стати покарання у вигляді обмеження волі на такий же строк.

9. На підставі вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правового забезпечення призову за мобілізацією встановлено, що його якість у сфері обороноздатності країни напряму залежить від її «військового досвіду»: наявність протягом певного історичного періоду розвитку військових оборонних та/або наступальних дій чи діючого збройного конфлікту позитивно впливає на норми кримінального закону, що були застосовані у цей час.

10. За результатами дослідження пропонується внести зміни до:

а) *ст. 336 КК України викласти наступним чином:*

Ухилення від призову за мобілізацією

1. Ухилення від призову за мобілізацією, -

карається штрафом від однієї тисячі до п'яти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами від ста до двохсот годин, або арештом до шести місяців.

2. Те саме діяння, вчинене військовослужбовцем, або під час воєнного стану, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той же строк.

3. Особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності, добровільно з'явиться до військового комісаріату, отримає повістку на прибуття до військової частини та приступить до служби в Збройних Силах України або інших військових формуваннях, передбачених законом.

б) *доповнити ст. 26 «Відповідальність за організацію мобілізаційної підготовки та стан мобілізаційної готовності» Розділу VI «Відповідальність за порушення законодавства України про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» частиною 3 наступного змісту:*

У випадку притягнення особи, яка ухиляється від призову за мобілізацією, до відповідальності, додатковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язок повернути кошти, які витрачені правоохоронними органами, військовими комісаріатами та судом на всіх стадіях кримінального провадження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Заковирко А.Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією: постановка проблеми. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 180-187.

2. Заковирко А.Ю. Об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 336 Кримінального кодексу України. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 147-152.

3. Александрова А.Ю. Суб'єкт складу ухилення від призову за мобілізацією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць*. 2017 (85). № 1. С. 296-304.

4. Александрова А.Ю. Окремі результати дослідження форм реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх*

справ: збірник наукових праць. 2017 (86). № 2. 226-235.

5. Александрова А.Ю. Звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією в Україні. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2017. № 4. С. 126-129.

6. Заковирко А.Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією як об'єкт наукового дослідження. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (13 лист. 2015 р., м. Одеса). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2015 С. 64-65.

7. Заковирко А.Ю. Окремі питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 336 КК України. *Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі конституційної реформи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 черв. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 117-120.

8. Заковирко А.Ю. Особливості об'єкта складу ухилення від призову за мобілізацією. *Актуальні проблеми модернізації законодавства та освіти в умовах євроінтеграційного поступу України*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 27–28 жовт. 2016 р.); Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2016. С. 111-112.

9. Александрова А.Ю. Результати вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правового забезпечення призову та мобілізації. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. (24 лист. 2017 р., м. Одеса). Одеса: Одес. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 7-8.

10. Александрова А.Ю. Результати дослідження проблеми кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 375-377.

АНОТАЦІЯ

Александрова А.Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2018.

У дисертації науково обґрунтовано кримінальну відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією, створено на цій основі удосконалену конструкцію ст. 336 КК України та розроблено рекомендації з вдосконалення відповідних законодавчих положень та практики їх застосування.

Доведено, якість кримінально-правового забезпечення обороноздатності

країни напряму залежить від її «військового досвіду»: наявність протягом певного історичного періоду розвитку військових оборонних та/або наступальних дій чи діючого збройного конфлікту позитивно впливає на норми кримінального закону, що були застосовані у цей час.

Пропонується доповнити диспозицію ст. 336 КК України частиною 2 щодо ухилення від призову за мобілізацією під час воєнного стану або вчиненого військовослужбовцем; санкції частини 1 доповнити покараннями у вигляді штрафу, громадських робіт та арештом, частини 2 – обмеженням волі.

Обґрунтовано доцільність доповнення ст. 336 КК України частиною 3, що передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності та ст. 26 закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» частиною 3 щодо обов'язкової умови при такому звільненні як повернення коштів, що витрачені правоохоронними органами, військовими комісаріатами та судом на всіх стадіях кримінального провадження.

Ключові слова: злочин, склад злочину, покарання, мобілізація, призов, ухилення від призову за мобілізацією, збройні сили, військова агресія, звільнення від кримінальної відповідальності.

SUMMARY

Aleksandrova A.Yu. Criminal liability for evasion from conscription for mobilization. – Qualifying scientific work printed as manuscripts.

The thesis is for a Candidate Degree in Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – The Dnipropetrovs'k State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2018.

In the dissertation the author has scientifically grounded criminal responsibility for evasion from conscription for mobilization, created on this basis an improved composition of art. 336 of the Criminal Code of Ukraine and developed recommendations for the improvement of the relevant legislative provisions and practice of their application.

She has proved that the quality of the criminal defense of the country depends directly on its "military experience": the presence during a certain historical period of the development of military defensive and / or offensive actions or an active armed conflict has a positive effect on the criminal law rules that were applied at this time.

The expediency of supplementing part 3 of art. 336 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for a special type of exemption from criminal liability and part 3 of art. 26 of the Law of Ukraine "On Mobilization Preparation and Mobilization" concerning the mandatory condition for such a release is released as a refund of funds spent by law enforcement agencies, military commissariats and the court at all stages of criminal proceedings.

Arguments regarding the ungroundedness of allegations made by certain

scholars and public figures on the illegality of the four waves of partial mobilizations announced by the decrees of the President of Ukraine and, consequently, unlawful application of art. 336 of the Criminal Code of Ukraine - existing conflicts and gaps of legal regulation in this area are proposed to be decided on the basis of the constitutional principle of the rule of law as the fundamental principle for the administration of justice in Ukraine.

The provisions of the science of criminal law regarding the need to take into account the historical experience of legal regulation of social relations during the development and adopting of new criminal laws have been improved.

The author has characterized the mechanism of causing damage to the object of the crime as follows: a person who is subject to conscription for mobilization deliberately changes his/her status excludes himself/herself as a participant in the procedure established by laws and other normative and legal acts to maintain the combat and mobilization readiness of the Armed Forces and other military formations of Ukraine on level, which guarantees an adequate response to threats to the national security of the state. Such a person breaks his/her relations with the state in terms of the obligation to protect the latter, but continues to demand that the state perform its duties unilaterally to the "deviants".

The most common reasons for avoiding conscription for mobilization have been established: 1) the reluctance to protect the country due to the failure of the government to fulfill its responsibilities regarding a proper standard of living; 2) fear of real threat to be killed during the ATO; 3) others (it is difficult to systematize them, since the courts do not indicate them in their sentences, and the allocation of a separate motive is made on the basis of study of all materials of the case).

The norms of similarity and differences between the Criminal Code of Ukraine and foreign criminal laws have been established: evasion from conscription for mobilization is a crime in most post-Soviet countries, while in other countries criminal mobilization awards are not subject to criminal law, but processes that provide it. Individual countries generally do not envisage such a norm, while some contain general norms with a clear definition of the concepts of "wartime", "enemy" and others.

It is proposed to supplement the disposition of part 2 of art. 336 of the Criminal Code of Ukraine concerning evasion from conscription for mobilization during martial law; sanctions of both parts are supplemented with punishments in the form of fines, public works and restraint of liberty.

The author has found out that art. 336 of the Criminal Code of Ukraine became a "change-over coin" in the achievement by law enforcement of performance indicators - in fact, the norm does not fulfill the protective and educational function of criminal law, and is secure in relation to those who apply it.

Key words: crime, composition of crime, punishment, mobilization, prizes, evasion from conscription for mobilization, armed forces, military aggression, exemption from criminal liability.